

SANOAT SOTSILOGIYASINING VUJUDGA KELISHI

Ermatova Sarvinoz

O'zbekiston Milliy universiteti Sotsiologiya kafedrasida talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11203819>

Annotatsiya. Sanoat sotsiologiyasi sanoatlashtirish va sanoat rivojlanishining ijtimoiy munosabatlar va jamiyat tuzilmalariga ta'sirini o'rganadi.

Unda ishlab chiqarish munosabatlari, mexnatni tashkil etish, ijtimoiy tengsizlik, sinfiy tuzilma, kasb guruhlar va sanoat rivojlanishi bilan bog'liq boshqa jihatlar bilan bog'liq masalalar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Sanoat sotsiologiyasi, Marks Veber va Emil Dyurjeym, F.U.Teylor, Ruzvelt ma'muriyati, konflikt nazariya, Xotorn tajribasi, "Ishlab chiqarish bilimlari".

EMERGENCE OF INDUSTRIAL SOCIOLOGY

Abstract. Industrial sociology studies the impact of industrialization and industrial development on social relations and societal structures.

It analyzes issues related to industrial relations, labor organization, social inequality, class structure, occupational groups, and other aspects related to industrial development.

Key words: Industrial sociology, Marx Weber and Emile Durheim, F.W. Taylor, Roosevelt administration, conflict theory, Hawthorne experience, "Production knowledge".

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ИНДУСТРИАЛЬНОЙ СОЦИОЛОГИИ

Аннотация. Индустриальная социология изучает влияние индустриализации и промышленного развития на социальные отношения и общественные структуры.

В нем анализируются вопросы, связанные с трудовыми отношениями, организацией труда, социальным неравенством, классовой структурой, профессиональными группами и другими аспектами, связанными с промышленным развитием.

Ключевые слова: индустриальная социология, Маркс Вебер и Эмиль Дюргейм, Ф. В. Тейлор, администрация Рузвельта, теория конфликта, опыт Хоторна, «Производственное знание».

Sanoat sotsiologiyasi – sanoat jamiyatlaridagi ijtimoiy munosabatlar, tuzilmalar va jarayonlarni o'rganadigan sotsiologiya sohasi. U sanoat va ishlab chiqarish sohasidagi odamlar, tashkilotlar va muassasalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganadi. Sanoat sotsiologiyasi texnologik o'zgarishlar, globallashuv va iqtisodiy jarayonlarning ijtimoiy munosabatlar va tuzilmalarga ta'sirini ham o'rganadi. U ish joyini o'zgartirish, texnologiyaning ishlab chiqarishdagi

ro'li, mexnat migratsiyasi va sanoat jamiyatlaridagi zamonaviy o'zgarishlar bilan bog'liq boshqa jihatlarini o'rganadi. Sanoat sotsiologiyasi XIX asr oxirida sanoatning jadal rivojlanishi, ishchilar sinfi va mexnat sharoitlari bilan bog'liq yangi ijtimoiy muammolarning paydo bo'lishi munosabati bilan vujudga keldi. Bu davrda sanoatlashtirish va urbanizatsiya natijasida jamiyatda sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Sanoat sotsiologiyasining rivojlanishiga hissa qo'shgan asosiy omillardan biri zavod fabrikalarning paydo bo'lishi va ommaviy ishlab chiqarish edi. Ishchilar ekplutatsiyasining yangi shakllari, past ish haqqi, uzoq ish vaqti va yomon mexnat sharoitiga duch keldilar. Bu ishchilar va tadbirkorlar o'rtasida ijtimoiy tengsizlik va qarama-qarshiliklarni keltirib chiqardi. Sanoat sotsiologiyasi sohasidagi dastlabgi tadqiqotlar Germaniya va Buyuk Britaniyada olib borilgan. Germaniyada Maks Veber va Emil Dyurgeym bu sohaga kata hissa qo'shgan.

Angliya, shunikdek, sanoat sotsiologiyasi, ayniqsa zavod tizimining rivojlanishi va ishchilar sinfi muammolari bilan bog'liq tadqiqotlar markaziga aylandi.

Sanoat sotsiologiyasi AQSH va G'arbiy Yevropada ijtimoiy fanlarning amaliy sohasi bo'lib, uning vakillari korxonalar, firmalar va mehnat munosabatlarini o'rgangan, hozirgi kunda ham o'rganib kelinmoqda. Ushbu tadqiqotlarning asosiy maqsadi mexnat va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdi. Sanoat sotsiologiyasining nazariy va metodologik asosini taylorizm, E.Meyo, V.Pareto, E.Dyurgeym, T.Parsons va boshqa olimlarning tushunchalari tashkil etadi. Sanoat sotsiologiyasi doirasida amalga oshirilgan va olib borilayotgan o'ziga xos ijtimoiy tadqiqotlar nafaqat individual ish joyiga balki butun ilmiy boshqaruv tizimiga ham tegishli, ya'ni, uning predmeti "ishlab chiqarish munosabatlari" – ishlab chiqarish faoliyati uchun shart-sharoitlar va rag'batlantirish, ishlab chiqarishni tashkil etish, mehnat iqtisodiyoti va texnologiyasi, korxonadagi turli ijtimoiy guruhlar a'zolari o'rtasidagi munosabatlar, mehnatga moslashish, mehnat nizolarining tabiati, ularni tinch yo'l bilan hal qilish imkoniyati va boshqalar.¹

Sanoat sotsiologiyasi 20-30- yillarning boshida vujudga kelgan. XX asr asoschisi mashhur amerikalik tadqiqotchi muhandis va sanoat tashkilotchisi Fredirik Uinslou Teylor(1856-1915) bo'lgan dastlabgi ilmiy boshqaruv kontsepsiyalariga asoslangan. Bu vaqtda sanoatdagi ijtimoiy tadqiqotlar juda foydli biznesga aylandi. Sotsiologlarning to'la vaqtli faoliyat yuritishi bilan bir qatorda ko'pgina mamlakatlarda konsalting firmalar paydo bo'ldi. Sanoat sotsiologiyasining eng yirik iste'molchisi davlat edi. Masalan, AQSHda Ruzvelt m'muriyati davrida hukumat ko'plab muvofiqlashtirish va rejalashtirish organlarida hamkorlik qilish uchun ijtimoiy olimlarni jalb qildi,

¹ Jiyanmuratova G.Sh. Sotsiologiya tarixi. Darslik,- Toshkent; Universitet, 2020. – 385 b.

va hozirda mehnatdan foydalanish va ijtimoiy keskinlikni bartaraf etish bo'yicha tadqiqot harajatlarining taxminan 70% federal hukumat tomonidan ajratiladi.

Industrial sotsiologiyaning nazariy asoslari ham V.Pareto va E.Dyurgeym maktablarida, B.Malinovskiyning funksionalistik ijtimoiy antropologiyasida o'z aksini topgan shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar tahlili ta'sirida shakllangan.

Sanoat sotsiologiyasida sanoatlashtirish va sanoat rivojlanishi biln bog'liq ijtimoiy jarayonlar va hodisalarni tushuntirishga yoram beradigan bir nechta asosiy tushunchalar va nazariylar mavjud. Keling, ulardan ba'zilarini ko'rib chiqamiz:

Konflikt nazariya. Sanoat sotsiologiyasidagi konflikt nazariyasi ijtimoiy ziddiyatlar va tengsizliklar sanoat jamiyating ajralmas qismi ekanligini ta'kidlaydi. U turli ijtimoiy guruhlar, masalan, ishchi va boshliq, ularning manfaatlari va maqsadlari o'rtasidagi qarama – qarshiliklar mavjud degan taxminga asoslanadi. Konfliktlar nazariyasi ijtimoiy ziddiyatlarning kelib chiqishi sabablari va oqibatlarini, ularni hal qilish yo'llarini o'rganadi.

Ratsional tanlash nazariyasi. Sanoat sotsiologiyasidagi ratsional tanlov nazariyasi odamlarning o'z qiziqish va natijalariga bo'lgan umidlari asosida oqilona qarorlar qabul qilishni ta'kidlaydi. Ratsional tanlov nazariyasi ushbu oqilona qarorlarning ijtimoiy munosabatlarga va mehnatni tashkil etishga qanday ta'sir etishini o'rganadi.²

Ijtimoiy capital nazariyasi. Sanoat sotsiologiyasidagi ijtimoiy kapital nazariyasi ijtimoiy aloqalar va tarmoqlar sanoat jamiyatida muvaffaqiyatga erishishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Bu ko'prq ijtimoiy tarmoqlar va qo'llab – quvvatlashga ega bo'lgan oamlar ish joyida ma'lumot manbaalar va qo'llab – quvvatlashga yaxshiroq kishilarni taklif etadi.

Tashkilot nazariyasi. Sanoat sotsiologiyasida tashkilot nazariyasi sanoat jamiyatidagi tashkilotlarning tuzilishi va faoliyatini o'rganadi. Tashkilot nazariyasi bizga qanday omillar tashkilotlarning samaradorligi va muvaffaqiyatiga ta'sir qilishini, shuningdek, ularning boshqa ijtimoiy institutlar bilan o'zaro munosabatlarini tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda Sanoat sotsiologiyasi sanoat va postindustrial jamiyatlar doirasidagi odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganuvchi sotsiologiyaning muhim bo'limidir. Bu bizga ijtimoiy tuzilmalar vajarayonlarning ishga, tashkilotlarga va umuman jamiyatga qanday t'sir qilishini tushunishga yordam beradi. Zamonaviy jamiyatni tushunish va tahlil qilishda sanoat sotsiologiyasi muhim rol o'ynaydi. Bu ish, tashkilotlar va iqtisodiyot bilan bog'liq murakkab ijtimoiy jarayonlarni tushunishga yordam beradi. Ushbu jarayonlarni tushunish bizga yana ham samarali boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqish va adolatli, barqaror jamiyatlarni yaratish

² Farfiyev B.A Nurullayeva U. Sotsiologiya tarixi. Uslubiy qo'llanma. – Toshkent: Universitet, 2009. – 116 b.

imkoniyatini beradi. XX asrda sanoat sotsiologiyasi o'z tadqiqotlarini rivojlantirish va kengaytirishda davom etdi. AQSHda sotsiolog R.Merton sanoat jamiyatidagi ijtimoiy tuzilmalar va tengsizlikni o'rganishda kata hissa qo'shdi. Bu davrda tashkilotlar sotsiologiyasi va mehnat sotsiologiyasi kabi yangi tadqiqot yo'nalishlari paydo bo'ldi. XX asrning oxirid axborot texnologiyalari va globallashuvning rivojlanishi bilan sanoat sotsiologiyasi ish o'rinlari, kasb guruhlari va texnologiyaning Ijtimoiy munosabatlarga ta'siri o'zgarishi bilan bog'liq yangi jihatlarni o'rgana boshladi. Zamonaviy sanoat sotsiologiyasi sanoatlashtirish va sanoat rivojlanishi bilan bog'liq ijtimoiy muammolarni o'rgaishda davom etmoqda.

REFERENCES

1. Jiyanmuratova G.Sh. Sotsiologiya tarixi. Darslik,- Toshkent; Universitet, 2020. – 385 b.
2. Farfiyev B.A Nurullayeva U. Sotsiologiya tarixi. Uslubiy qo'llanma. – Toshkent: Universitet, 2009. – 116 b.
3. Dzhiyanmuratova G. Factors Determining the Behavior of Young Voters //Information Horizons: American Journal of Library and Information Science Innovation (2993-2777). – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 96-100.
4. Sherbutayevna J. G. ABSENTEIZM IJTIMOIIY HODISA SIFATIDA //Research and Publication. – 2023. – T. 1. – №. 11. – C. 4-10.
5. Jiyanmuratova Gulnoz. Sotsiologiya tarixi. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020. – 466 b. / https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAA&citation_for_view=fdboTmYAAA&W7OEmFMy1HYC